

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten Edam en Zeevang.

Het beschermde stadsgezicht omvat het op de bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 267) door een stippellijn omgrensde gebied.

Edam ligt op de grens tussen de polders de Zeevang en de Zuidpolder aan het IJ, een afwatering die beide polders in noord-zuid richting doorsnijdt en bij Volendam in het IJsselmeer uitmondt. Gezien de ligging aan het IJ, dat in de verkavelingsstructuur de grens tussen twee ontginningen aangeeft, zal Edam als ontginningsnederzetting ontstaan zijn. Nabij een verhoging in het laaggelegen polderland, waaraan straatnamen als Grote en Kleine Bult herinneren, is het IJ afgedamd. De exacte plaats van de dam, waaraan de nieuwe nederzetting de naam IJ- of Edam heeft ontleend, is niet bekend. In het geval van de veronderstelling, dat het oorspronkelijk beloop van het IJ terug te vinden is in de Mathijs Tinxgracht en het Boerenverdriet, zou de dam gelegen kunnen hebben tussen het Boerenverdriet en het Jan van Nieuwenhuisenplein, dat zijn huidige vorm eerst na 1650 door demping van een gedeelte van de Mathijs Tinxgracht verkreeg.

De eerste bewoners hebben zich in de omgeving van de dam gevestigd aan de smalle straatjes, die in de huidige dichtbebouwde kern in de Kleine Kerkstraat, Spuistraat, Grote en Kleine Bult en Lingerzijde terug te vinden zijn. De kerk van deze - in 1310 voor het eerst als kerspel vermelde - nederzetting heeft zeer waarschijnlijk gestaan op de plaats van de Kleine of O.L. Vrouwekerk, waarvan alleen de Speeltoren nog bewaard is gebleven. In een oorkonde van 1357, waarin voor het eerst van de stad en haar poorters gesproken wordt, krijgt Edam toestemming een open tolvrije verbinding met de zee te graven: de huidige Voorhaven en het Oorgat. Sindsdien heeft de stratenstructuur zich in oostelijke richting zeewaarts ontwikkeld. Kort na elkaar zijn in de tweede helft van de 14de eeuw de Achterhaven en de Nieuwehaven - de verbinding van de Purmer via de Schepenmakersdijk met het Oorgat - tot stand gekomen.

In het begin van de 15de eeuw is de stad voor de laatste maal uitgebreid met het gebied dat tussen de Achterhaven en de Noorderwal gelegen is, de huidige Tuinierswijk. De Grote Kerkstraat is als een reeds bestaande weg in deze uitleg opgenomen. Aan deze nieuwe havens heeft Edam een voorspoedige ontwikkeling te danken; rond 1400 was alleen via Edam onbelemmerde doorvaart naar de overige hollandse steden mogelijk.

-2-

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeente: Edam en Zeevang.

-2-

Handel en scheepsbouw en hieraan verwante bedrijven als touwslagerijen, houtopslag en zoutketen werden de belangrijkste bronnen van inkomsten.

Toen de waterstaatkundige situatie van het achterland door de afwezigheid van sluizen onhoudbaar werd, werd na langdurige geschillen tussen het stadsbestuur en het Hoogheemraadschap der Uitwaterende sluizen in Kennemerland en West-Friesland in 1598 de haven hiervan voorzien. De havenmond raakte meer en meer verzand en Edam verloor de aantrekkingskracht voor de houthandel en de scheepsbouw, die zich naar Amsterdam en de Zaanstreek verplaatsten. Aanvankelijk bleef de stad nog welvarend door een opleving van de handel in agrarische producten dankzij de vergroting van het landbouw- en veeteeltareaal na de drooglegging van de Purmer en de Beemster. Het ontbreken van nieuwe stuwende industrieën en de teruggang van de Zuiderzeehavens in het algemeen zijn belangrijke factoren die tot de stilstand van Edams ontwikkeling - vanaf de tweede helft van de 18de eeuw tot in de 20ste eeuw - geleid hebben.

Op het door Jacob van Deventer rond 1560 vastgelegde kaartbeeld zijn de belangrijkste structuurelementen, die voor de huidige situatie kenmerkend zijn, terug te vinden.

De stad is omgeven door een muur met een zevental poorten en een aantal torens, waarvan het beloop overeenkomt met het huidige vestingpad.

De drie havens - de Mathijs Tinxgracht stond toen nog in verbinding met de Achterhaven - en de smalle straatjes van de oorspronkelijke kern zijn weergegeven; de situering van de bijzondere bebouwing is eveneens herkenbaar: de O.L. Vrouwekerk aan de Kleine Kerkstraat, de Grote of St. Nicolaaskerk en het stadhuis.

De Grote Kerk is in het begin van de 15de eeuw in de toen recente stadsuitleg in de uiterste noord-west hoek gebouwd.

Het stadhuis bevond zich ten tijde van Jacob van Deventer aan de Voorhaven op de plaats van de huidige Lutherse Kerk en niet aan het Damplein, dat eerst in 1624 aangelegd is.

Ook de overbruggingen over de Voorhaven lagen rond 1560 vast, met dien verstande dat er nog een brug geweest is, die ongeveer ter hoogte van Voorhaven 158 lag.

De Nieuwe Haven en de Achterhaven waren alleen overkluisd bij resp. de Spuistraat en de Grote Kerkstraat. De stedenbouwkundige ontwikkeling is ten tijde van Jacob van Deventer nog

-3-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeente:n Edam en Zeevang.

-3-

niet geheel voltooid getuige het onvolledige stratennet en de onbebouwde gebieden ten noorden van de Achterhaven, ten zuiden van de Nieuwe Haven en ten westen van het Bagijnenland.

Het door Joannes Blaeu rond 1650 in kaart gebrachte beeld laat zien, dat de structuur een vrijwel definitieve vorm heeft gekregen.

In de jongste stadsuitleg, de Tuinierswijk, is een straten-net van zes - op vrijwel gelijke afstand van elkaar - evenwijdig lopende grachtjes en/of wegen aangelegd, o.a. het Nieuw Vaartje.

Aansluitend op dit plan is de Achterhaven op drie plaatsen overbrugd. Alleen langs het Nieuw Vaartje en de Achterhaven is de bebouwing ontstaan; de overige grond is verdeeld in moestuinen en boomgaarden.

Langs het Bagijnenland is eveneens een strook bebouwing met diepe achtererven weergegeven.

Voorts is het stratennet uitgebreid met:

- de kade langs de Mathijs Tinxgracht, die via een doorbraak - de Prinsenstraat - aansluit op het uitgaande tracé Spui-straat/Gevangenpoortsteeg.
- het Damplein, de Hoogstraat, de brug over de Nieuwe Haven en de Baanstraat.
- St. Jansstraat met een brug over de Nieuwe Haven en een steegje in het verlengde van de St. Jansstraat, de voormalige Oosterbaansteeg (door opneming in het industrie-terrein geen openbare weg meer).

Voorts is van de kaart van Blaeu af te lezen, dat de bebouwing langs de zuidelijke oever van de Nieuwe Haven westelijk van de vm. Oosterbaansteeg uit huizen en een enkele werf bestaat en oostelijk daarvan alleen uit scheepswerven. De bedrijfsbebouwing wordt voortgezet langs het Oorgat. Stapels hout zijn opgeslagen op de oostelijke helft van de noordelijke kaden van de Voorhaven en de Nieuwe Haven, op die plaatsen waar tegenwoordig brede groenstroken liggen.

De Beestenmarkt is als een open ruimte weergegeven waarin de huidige driehoekige vorm nog niet te herkennen is.

De vestingwerken zijn verbeterd met vijf kleine bastions, die voor de rechte muren zijn aangelegd.

In tegenstelling met het merendeel der nederlandse steden zijn deze voorwerken later niet met de wallen tot een hechter gebastioneerde vesting uitgegroeid.

De kaart, die opgenomen is in Tirion's "Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden" (1743) laat zien dat er sinds het

-4-

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-4-

midden van de 17de eeuw nauwelijks ingrijpende veranderingen hebben plaatsgevonden. Door demping van een gedeelte van de Mathijs Tinxgracht heeft Edam in het Jan van Nieuwenhuizenplein zijn tweede stadsplein gekregen en staat de Achterhaven niet meer in directe verbinding met het IJ. Het stadhuis (1737) is weergegeven aan het Damplein en de Lutherse Kerk (1740) op de oorspronkelijke plaats van het stadhuis aan de Voorhaven. De wallen die tussen 1690 en 1718 als vervanging van de muren zijn aangelegd, zijn beplant met twee rijen bomen.

Uit een vergelijking van de huidige plattegrond van Edam met de kadastrale minuut van 1832, die veel overeenkomst vertoont met de kaart van Tirion, blijkt dat de structuur van de Tuinierswijk ingrijpend gewijzigd is.

Omdat na de tweede wereldoorlog in Edam de behoefte aan woningen toenam, is in het begin van de vijftiger jaren voor dit nog vrijwel onbebouwde gebied een plan ontworpen, dat de logische ruimtelijke opbouw, de secundaire noord-zuid gerichte verbindingen tussen de havens, verbroken heeft. Aansluitend op dit plan is in het verlengde van het Tuinierspad een nieuwe brug op de plaats van een oudere overgang over de Achterhaven aangelegd.

Alle andere vermelde bruggen over de Achterhaven en de brug halverwege over de Nieuwe Haven zijn thans verdwenen. Tussen 1880 en 1884 is om verdere vervuiling tegen te gaan een volgend gedeelte van de Achterhaven gedempt, waardoor de - voor Edam ruimtelijk gezien - vrij brede Eilandsgracht ontstaan is. De kadastrale minuut geeft op de plaats van de Beestenmarkt een padenstelsel weer, waarin de huidige driehoekige vorm herkenbaar is; de bebouwing is - gezien de bouwstijl - in de tweede helft van de 19de eeuw langs deze paden tot stand gekomen.

Uit bovenaangehaald vergelijkingsmateriaal, waaruit de conclusie getrokken kan worden dat de recente structuurwijzigingen, behoudens de Tuinierswijk, slechts details betreffen, blijkt dat de historische structuur van Edam gaaf bewaard is gebleven.

De opkomst van de handel in de 14de eeuw en de daarop volgende economische vooruitgang is in de huidige situatie herkenbaar gebleven in het verschil in ruimtelijke opbouw van de oorspronkelijke nederzetting en de latere uitbreidingen naar het oosten.

-5-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-5-

Het westelijk stadsdeel is, als gevolg van de smalle gebogen straatjes, die ingesloten worden door hecht aaneengesloten eenvoudige bebouwing, van een intiem stedelijk karakter; in dit stratennet overheerst door het beloop van het IJse noord-zuid richting. De hoofdelementen in de structuur van het oostelijk stadsdeel zijn de wijde ruimten van de drie havens, die bestaan uit brede watervlakken en groene taluds met bomen. De havens worden begrensd door gevelwanden van een - in vergelijking met bovengenoemd stadsdeel - grootschaliger, meer voorname architectuur. De hoofdstructuur is oost-west gericht; secundaire verbindingen staan, op regelmatige afstand van elkaar, loodrecht hierop.

Door de herkenbare omwalling vormt het stadsgebied van Edam met de historische structuur en bebouwing een gesloten stedenbouwkundige totaliteit, die een aanwijzing op grond van artikel 20 van de Monumentenwet voor de gehele historische stad rechtvaardigt. Het totale stadsgezicht is onder te verdelen in een aantal kleinere gebieden, waaraan voor elk gebied een verschil in waardering voor het historisch karakter en schoonheid is toe te kennen.

Deze waardering - ingedeeld in drie klassen - is als volgt geformuleerd:

Klasse A: gebied van groot belang vanwege het patroon van straten en grachten, het profiel en de groenvoorziening van de openbare ruimten en de afmetingen en vormgeving van de bebouwing (hoogte, breedte, diepte, bekapping, gevelindeling), benevens de aard van de toegepaste materialen voor wat betreft de bebouwing en de openbare ruimten.

Klasse B: gebied van belang vanwege het patroon van straten, grachten en pleinen, het profiel, de groenvoorziening en het toegepaste materiaal van deze ruimten en de "schaal" en de differentiatie van de bebouwing.

Klasse C: gebied van belang vanwege de hoofdstructuur van het stratennet, benevens de hoogte van de bebouwing.

Deze globale indeling in klassen kan gelden als een uitgangspunt voor de nadere uitwerking van de beschermende maatregelen, die op grond van artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening getroffen moeten worden. Wel wordt er met nadruk op gewezen dat deze indeling niet meer dan een schematische weergave van de aanwezige waarden is.

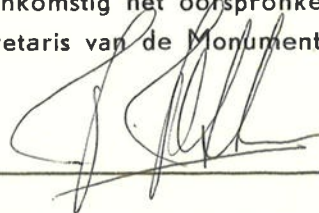
-6-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-6-

A-gebied.

Het A-gebied omvat in grote trekken het zuid-westelijk gedeelte van Edam en de omgeving van de Damsluis met daarop aansluitend de Voorhaven tot aan Voorhaven 114 en 79. Deze grens is getrokken, omdat - komend vanuit het oosten - de Damsluis ter hoogte van deze panden voor het eerst te beleven valt.

De Damsluis en het Damplein, het middelpunt van Edam, vormen met Spui, Keizersgracht en de omliggende bebouwing een ruimtelijk element, dat een hoge monumentale waarde voor het stadsplan vertegenwoordigt.

De karakteristieke gemetselde overkluizing, aan beide zijden van banken met smeedijzeren leuningen voorzien, is tegen het einde van de 18de eeuw in zijn huidige vorm tot stand gekomen. Belangrijke monumenten maken deel uit van de bebouwing, waaronder het statige stadhuis (1737), het voormalig wachthuis (XVII), de boterhal (een houten colonnade van toscanese zuilen (XIXb)) en de rijke laat gotische gevel (XVI) van het stedelijk museum. De overige huizen vormen door de juiste afmetingen en materiaalgebruik een harmonische eenheid.

Ook de indeling en de aard van de gebruikte materialen van de bestrating en de groenvoorziening dragen in sterke mate bij tot het beeld van deze centrale ruimte.

De bebouwing van de Voorhaven wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid van gevels; naast 17de-eeuwse trap- en topgevels komen de 18de-eeuwse hals- en klokgevels en vroeg 19de-eeuwse lijstgevels voor.

Over het algemeen zijn de panden drie raampartijen breed en twee bouwlagen met kap hoog; de nok is veelal loodrecht op de voorgevel gericht en baksteen is het meest gebruikte materiaal.

In de hecht aaneengesloten gevelwand manifesteren de verschillende panden zich door geringe verschillen in verdiepingshoogten en gevelindelingen als individuele gevels.

Enkele voor Edam karakteristieke monumenten, die aansluiten op de monumentale bebouwing rond de damsluis, zijn o.a.

Voorhaven 137 (1659), een gevel in de trant van Vingboons, een amsterdams architect, die het ontwerp van vele grachtenpanden gemaakt heeft, de Lutherse kerk (1740) een voorname gevel bekroond met een gebeeldhouwd attiek in de Lodewijk XIV stijl en de pakhuizen 127-129-131 alle klokgevels.

Bovengenoemd rythme van de bebouwing wordt doorbroken door de in 1847 in klassicistische trant gebouwde R.K. kerk. De

-7-

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

**Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,**

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-7-

beschoeiing en het talud van de gracht, de bomen, de St. Jansbrug, de indeling en het gebruikte materiaal van het wegdek zijn onmisbare onderdelen in het totale beeld van de Voorhaven.

Kenmerkend voor Edam zijn vele verrassende doorkijkjes waarin onderdelen als watervlakken, (ophaal)bruggen, groenelementen (bomen, taluds en achtererven) en de voor- of achtergevels van de bebouwing - al dan niet met elkaar gecombineerd - een belangrijke rol spelen. Onder andere vanaf de Damsluis en de Spuibrug zijn dergelijke stadsbeelden te beleven; deze leveren door het verschil in ruimtelijke opbouw boeiende contrasten: het uitzicht op de wijde watervlakken van Voorhaven, Spui en Boerenverdriet tegenover het intiem stedelijke beeld van smalle straatjes als Kleine Kerkstraat, Spuistraat en Hoogstraat, die uitkomen op deze centrale ruimte.

De Kleine Kerkstraat en daarop aansluitend de Lingerzijde vormen een sterk besloten ruimte als gevolg van de hecht aaneengesloten gevelwanden, die vrijwel zonder onderbreking de haaksgebogen rooilijn volgen.

De eenvoudige bebouwing bestaat uit topgevels, die één bouwlaag met kap hoog zijn en over het algemeen drie raampartijen breed; de nok van het dak is loodrecht op de voorgevel gericht. De onveranderde gevelindelingen zowel van de woonhuizen als de winkels, de indeling van het wegdek met de molsgoten en de smalle individuele stoepjes en het algehele materiaalgebruik dragen in belangrijke mate bij tot het gave totaal beeld van deze straten, een kleinschalige ruimte waarin de Speeltoren een monumentaal accent is.

In de Spuistraat en de daarop, via een karakteristieke ophaalbrug aansluitende Gevangenpoortsteeg komen naast woonhuizen, winkels en bedrijfjes voor van eenvoudige architectuur, die tezamen door de oorspronkelijke bewaard gebleven maat (1 à 1½ bouwlaag met kap hoog, drie raampartijen breed) een harmonisch beeld opleveren.

De enigszins gebogen straten worden begrensd door gesloten gevelwanden, die bestaan uit een regelmatige aaneenschakeling van individuele panden met een top-, hals- of trapgevel, waarop de nok van de vaak steile kap loodrecht gericht is.

Naast bakstenen huizen, het meest gebruikte materiaal, komen in de Gevangenpoortsteeg vooral nog enkele houten, groengeschilderde topgevels voor. De openbare ruimte wordt gekenmerkt door een goede, doch eenvoudige indeling met smalle

-8-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-8-

trottoirs.

In het straatbeeld van de kaarsrechte Hoogstraat, met een bebouwing van twee bouwlagen met kap hoog, is de ophaalbrug als ruimtelijke afsluiting van belang. Vanaf deze brug is een uitzicht over de brede Nieuwe Haven te beleven, dat door de heersende bedrijvigheid van schepen een idee geeft van Edam in vroeger eeuwen. De Baanstraat, waarvan de westelijke gevelwand een hoge concentratie van beschermde monumenten bevat, wordt door twee witgepleisterde empire huizen met over de rooilijn heengebouwde erkers van de vesting afgesloten. Ook in Hoogstraat en Baanstraat verhogingen profilering en materiaalgebruik van de bestrating de historische waarde van het straatbeeld.

De Baanstraat komt uit op een schegvormig stukje "niemands-land" tussen het vestingpad en de stedelijke bebouwing. Deze ruimte wordt aan de westzijde begrensd door de achtergevels van de bebouwing waaronder de houten voormalige leerlooierij aan de Gevangenpoortsteeg, het geheel verscholen achter bomen.

Een van de eerder vermelde voor Edam kenmerkende doorkijkjes valt te beleven op het sluisje tussen Doelland en Grote Bult. Het uitzicht over het rustige watervlak van het Boerenverdriet en op de bebouwing van de Gevangenpoortsteeg - door de achtererven en de stadsboerderij een agrarisch getint stadsbeeld - staat in verrassende tegenstelling met het besloten, enigszins eentonige straatbeeld.

Een ander markant contrast bestaat tussen het nauwe Doelland en de Schepenmakersdijk, een wijde ruimte, die aan de zuidzijde begrensd wordt door de rechte aangebouwde voorgevelwand en aan de overzijde door de achtergevels van de voorname herenhuizen aan de Lingerzijde. De diepe achtertuinten - in het bijzonder die met de fraaie beuken en de pittoreske theekoepels - zijn met de gracht en de overige groenvoorzieningen belangrijke elementen in dit stadsbeeld. In de bebouwing van de Schepenmakersdijk, veelal winkels, bedrijven en kantoren zijn panden van een sterk uiteenlopend uiterlijk te onderscheiden. Temidden van eenvoudige bebouwing - 1 à 1½ bouwlaag met kap hoog - vallen de fraai ingedeelde houten topgevels van de pakhuysjes de "Leeuw" en het "Melkmeisje" (XVIII A) op. Meer naar het westen toe wordt de maat van de bebouwing groter; het Gemeenlandshuis van het Hoogheemraadschap der Uitwaterende

-9-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van
Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk
Werk en Staatssecretaris van Volkshuis-
vesting en Ruimtelijke Ordening.
Afdeling: MMA/Mo **Nr.:** 190490 I

**Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,**

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten Edam en Zeevang.

-9-

Sluizen van Kennemerland en Westfriesland (XVIIIa-XIXa) vormt het monumentale hoogtepunt van de bebouwing aan de Schepenmakersdijk. Een van de meest bekende stadsgezichten van Edam wordt gevormd door het Kwakelbruggetje en de Speeltoren, gezien vanaf de Schepenmakersdijk.

B-gebied.

Het overige gebied binnen dit voorstel voor het te beschermen stadsgezicht valt onder klasse B, met uitzondering van de Tuinierswijk en het industrieterrein aan het Marken.

Het Jan van Nieuwenhuisenplein - ontstaan door demping van een gedeelte van de Mathijs Tinxgracht - is, veel meer dan de in deze eeuw tot stand gekomen Eilandsgracht, een boeiende ruimte met een eigen karakter.

Omdat het gedempte gedeelte verfraaid is met een sierplaveisel, waarin een windroos is ingelegd, is de structuur en de schaal van de situatie zoals deze nog bij Blaeu staat afgebeeld bewaard gebleven. De meest kenmerkende bebouwing bevindt zich aan de westzijde van het plein:

de Kaaswaag en het buurpand, oudere panden met een 19e-eeuws uiterlijk, en de twee daarnaast gelegen 17e-eeuwse trapgevels. Aan de overzijde bevindt zich achter de bebouwing de Doopsgezinde Vermaning.

De Grote of Sint Nicolaaskerk, een laatgotische hallekerk, is door het uitblijven van stadsuitbreidingen aan de noordzijde van Edam gelegen in een overgangsgebied tussen stad en land, waar het "einde" van de stad merkbaar is.

Het kerkhof, de bomen en de taluds van de gracht en de schilderachtige hof van de 17e-eeuwse proveniershuisjes geven aan de omgeving van de kerk een landelijk karakter.

De Grote Kerkstraat is een lange enigszins gebogen straat, die in het noorden visueel wordt afgesloten door de Librije en die in het zuiden - sterk vernauwend - als secundair steegje uitkomt op de centrale ruimte rond de Damsluis.

De bebouwing is eenvoudig, over het algemeen één bouwlaag met kap hoog, aan de westzijde voornamelijk bestaande uit huisjes met de nokrichting evenwijdig aan de voorgevel en aan de oostzijde uit topgevels waarop de nok loodrecht gericht is.

Het Kerkpad leidt via het kerkhof naar het Nieuw Vaartje, een lommerrijk grachtje, waar grote bomen - overhellend over het water - een zekere intimiteit verschaffen. Het landelijk

-10-

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

Overeenkomstig het oorspronkelijke, de secretaris van de Monumentenraad,

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-10-

aspect wordt extra versterkt door de aanwezige stadsboerderijen waarvan nog enkele in bedrijf zijn. De eenvoudige lage bebouwing is gevarieerd van vorm en klein van schaal. De bestrating en de indeling van de openbare ruimte is goed. Ook in het tracé Wijngaardsgracht/Bagijnenland/Brouwersgracht is een meer landelijk dan stedelijk aspect te onderkennen. Het beeld wordt in hoofdzaak bepaald door de bomen, de brede taluds, het water met de houten beschoeiingen en de bebouwing, een regelmatige opeenvolging van eenvoudige huisjes. De overheersende hoofdvorm van de panden is drie, soms twee raampartijen breed en één bouwlaag met kap hoog; de nok van de kap is steeds loodrecht op de voorgevel, meestal een topgevel, gericht. Baksteen is het meest gebruikte materiaal, terwijl in het noordelijk gedeelte ook enkele houten toppen voorkomen. Opvallend zijn de stoepjes voor ieder huis die onderling steeds in hoogte en bestrating verschillen. Het gebogen beloop van de rooilijn en de geringe verschillen in afmeting en gevelindeling van de bebouwing leveren met de verspringende stoepjes een afwisselend levendig straatbeeld. Sterk contrasterend met elkaar zijn de smalle stedelijke straatjes als Kleine Kerkstraat en Lingerzijde en de vriendelijke open ruimte van de Beestenmarkt, een driehoekig met gras begroeid en door heggen omgeven plein, dat door lage pretentieloze laat 19de-eeuwse bebouwing begrensd wordt. De drie havens zijn structurelementen van het stadsplan, waarin de historische identiteit van Edam op duidelijke wijze naar voren komt. Zeer belangrijk voor deze havens is de samenhang tussen open ruimten, - grachten met taluds, ophaalbruggen en boombeplanting - en de aanliggende bebouwing waarvan de fijnmazige parcellering, behoudens op de linker-oever van de Achterhaven ten oosten van het Tuinierspad, goed bewaard is gebleven. Meer naar het oosten toe zijn de gevelwanden minder hecht aaneengesloten en is er een grotere variatie in de bouwmassa's van de panden te onderkennen. De secundaire dwarsverbindingen tussen de havens verschaffen dikwijls aardige doorkijkjes, bv. de St. Jansstraat en de Peerenboomsteeg vanaf de Nieuwe Haven.

De plaats waar de drie havens in de oostelijke punt van de vesting als het ware tot één geheel, het Oorgat, gebundeld worden is van een boeiende ruimtewerking. In vele richtingen zijn van hieraf - Klundert en Oosterkade - uitzichten te beleven: op de drie havens, het Oorgat en het buitengebied.

-11-

Behoort bij de beschikking van de Ministers van
Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk
Werk en Staatssecretaris van Volkshuis-
vesting en Ruimtelijke Ordening.
Afdeling: MMA/Mo **Nr.:** 190490 I

**Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,**

REGISTER VAN BESCHERMEDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-11-

Beeldbepalende elementen in deze ruimte zijn de licht geschilderde ophaalbruggen en de groenvoorziening.

Vrijwel onaangetast wordt het historische stadsgebied omgeven door de oorspronkelijke omgrenzing: de vestinggordel, bestaande uit het vestingpad, dat ingesloten ligt tussen twee rijen bomen en de gracht, waarvan het beloop op enkele punten onderbroken of enigszins gewijzigd is. Het besloten karakter van de stad wordt versterkt door het ruime open buitengebied voor de vesting. Vooral aan de noordzijde van Edam ligt een fraai - typisch Noordhollands - poldergebied, dat gekenmerkt wordt door een langgerekte verkaveling en dat begrensd wordt door de voormalige Zuiderzeedijk en het kronkelende IJ.

C-gebied.

Onder klasse C ressorteren die gebieden waarvan de historisch stedenbouwkundige structuur verloren is gegaan (de Tuinierswijk) of waarvan de bebouwing uit architectuur-historisch oogpunt weinig waardevol is (industrieterrein aan het Marken). Voor het behoud van de identiteit is het niet noodzakelijk deze industrieën weg te bestemmen; uitbreiding is niet gewenst. Het mag duidelijk zijn dat door de ligging van deze gebieden een sterke samenhang bestaat met de A en B-gebieden. De mogelijkheden tot het handhaven van de karakteristiek van deze laatste zijn onder meer afhankelijk van de ontwikkelingen in deze aangrenzende C-gebieden.

Bij het bepalen van de omgrenzing van het beschermde gebied golden de volgende argumenten: het waarborgen van het behoud van:

- a de historisch-stedenbouwkundige totaliteit van Edam, hetgeen resulteerde in het gebied binnen de vesting en de eerste aanzet van het Oorgat en
- b het vrije uitzicht vanaf de provinciale weg E10 op de vestingwal en de daarachter gelegen stad, hetgeen resulteerde in twee open poldergebieden, ten noorden en ten zuiden van Edam aan de E10 gelegen.

Een nadere uitwerking van het beschermde stadsgezicht zal dienen plaats te vinden in een bestemmingsplan ex. artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Hierbij wordt vooropgesteld, dat een bescherming ex. artikel 20 van de

-12-

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

**Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,**

REGISTER VAN BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN
(art. 21 Monumentenwet)

TOELICHTING; bij de beschikking tot aanwijzing van een beschermd stads gezicht in

Edam

Gemeenten

Edam en Zeevang.

-12-

Monumentenwet geen bevrozing van de gegeven situatie inhoudt. De globale indeling in drie klassen, die voor de bepaling van de waarde van de historische karakteristiek is gegeven, kan voor de aard van de bescherming als uitgangspunt dienen. Binnen de aangegeven gebieden zal echter nader onderzoek noodzakelijk zijn.

In het totale beschermde stadsgebied (A+B+C-gebied) zullen nieuwe ontwikkelingen zich in het historische stratenpatroon voegen en zich voor wat betreft de hoogte aan de bestaande bebouwing aanpassen.

In het A+B-gebied zal naast de rooilijn en de hoogte de bescherming op de differentiatie en de schaal van de bestaande bebouwing gericht zijn, benevens op detaillering, groenvoorziening en materiaalgebruik van de openbare ruimte. In het A-gebied zullen daarnaast ook vormgeving, gevelindeling, bekapping, bouw materiaal en soms de achtergevelrooilijn van belang zijn om de nieuw te bouwen panden zo goed mogelijk in de naaste omgeving te kunnen invoegen.

Behoort bij de beschikking van de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening.

Afdeling: MMA/Mo

Nr.: 190490 I

**Overeenkomstig het oorspronkelijke,
de secretaris van de Monumentenraad,**

